

Ty chceš byť učiteľ? Ved' máš samé jednotky!

Najväčšie výzvy pre systém prípravy budúcich učiteľov a návrhy možných riešení

Učiteľ na Slovensku má dnes v priemere 43 rokov, počet mladých pedagógov klesá a veľkú časť pedagogického zboru tvoria pedagógovia, ktorí sú starší ako 50 rokov.¹ Viac ako polovica učiteľov vo veku do 30 rokov chce zo školstva odísť.² Na školách chýbajú kvalifikovaní učitelia jazykov, najmä angličtiny³ a taktiež napríklad pedagógovia ovládajúci posunkový jazyk, ktorí sú dôležití pre integráciu nepočujúcich žiakov.⁴

Učitelia sú presvedčení, že ich povolanie nie je v spoločnosti docenené.⁵ Rodičia si zase myslia, že kvalita učiteľov sa zhoršila a dve pätiny z nich majú pocit, že posun v kvalite učiteľov nenastal.⁶ Všetci pritom vieme, že učitelia zohrávajú v systéme školstva rozhodujúcu úlohu. Platí priama úmera: čím kvalitnejší učiteľ, tým lepšie vzdelávacie výsledky žiakov.⁷ Keď v nedávnom prieskume verejnej mienky položili ľuďom otázku, čo treba v základných školách zmeniť, až 76 percent respondentov na prvom mieste uviedlo potrebu zlepšenia prístupu učiteľov k žiakom.⁸

Ďalším známym faktom je, že mladých ľudí od vstupu do učiteľského povolania najviac odrádzajú najmä nízke platy a zlé pracovné podmienky, ktoré sú výsledkom finančného podvýživenia v rezorte školstva. Do školstva by malo ísť viac peňazí a platy učiteľov by mali byť porovnateľné s platmi v iných profesiách, ktoré si vyžadujú vysokoškolské vzdelanie. Keď sa však študentov učiteľstva pýtali, čo by pomohlo zvýšiť atraktivitu učiteľského povolania, okrem potreby zvýšenia finančného ohodnotenia uviedli aj potrebu vyššieho spoločenského uznania a lepšie uvádzanie začínajúcich učiteľov.⁹

Tento dokument sumarizuje odporúčania expertov z prostredia vysokých škôl, štátnej správy a neziskového sektora vrátane budúcich učiteľov dôležité práve pre tieto oblasti: pre zvýšenie atraktivity učiteľského povolania a pre zlepšenie kvality ich prípravy tak, aby učiteľská profesia bola žiadaná, ocenená, a aby ju robili tí najlepší.¹⁰

fotografie © European Union

Jana Žitňanská

Fakt 1: Stať sa učiteľom takmer nikoho neláka

Záujem o učiteľské povolanie je extrémne nízky. V roku 2006 až 54 % chlapcov a 40 % dievčat v 8. ročníku ZŠ prejavilo záujem o prácu, ktorá nemá nič spoločné s vyučovaním a výchovou a len 15 % dievčat má výrazný záujem o učiteľské povolanie.¹¹ Medzi študentmi gymnázií bolo v roku 2012 iba jedno percento takých, ktorí zvažovali povolanie učiteľa.¹²

Riešenie 1: Prijatť politiky zamerané na zvýšenie atraktivity učiteľského povolania

- prostredníctvom štipendií motivovať žiakov stredných škôl s najlepšimi predpokladmi na výkon učiteľskej profesie, aby absolvovali štúdium učiteľských odborov s podmienkou vykonávania povolania učiteľa na istý počet rokov

Fakt 2: Na fakultách pripravujúcich budúcich učiteľov nájdeme najmä najslabších študentov

Ako je potom možné, že dopyt, ktorý pôvodne neexistoval, každoročne naplnia tisíce študentov, ktorí sa o možnosť vyštudovať učiteľstvo napokon uchádzajú?

Vysoké školy dostávajú peniaze v závislosti od množstva študentov, ktorých počet v dôsledku demografického vývoja postupne klesá. V tejto situácii sa pedagogické, podobne ako ostatné fakulty, chovajú "racionálne" a rôznymi spôsobmi bojujú o každého jedného študenta, napríklad aj znižovaním

náročnosti prijímacích kritérií.¹³ Iné fakulty zase rozširujú svoju ponuku o doplňujúce pedagogické štúdium.

Výsledkom kombinácie stále vysokého dopytu po vysokoškolských tituloch a nízkeho záujmu o výkon učiteľského povolania je, že na školy pripravujúce budúcich učiteľov sa napokon hlásia a sú prijatí v prevažnej miere študenti s najslabšími vzdelávacími výsledkami.¹⁴ Po ukončení štúdia sa iba jedna tretina z nich o prácu učiteľa uchádza na trhu práce.¹⁵

„Situácia je veľmi alarmujúca. V teste všeobecných študijných predpokladoch sa ukázalo, že študenti hlásiaci sa na fakulty pripravujúce budúcich učiteľov sú najmenej spôsobilí na štúdium na vysokej škole. Horšie v testovaní dopadli už len študenti majúci záujem o zdravotnícke odbory.“

Miĥal Rehúš, analytik Inštitútu vzdelávacej politiky na Ministerstve školstva, vedy, výskumu a športu SR

Riešenie 2: Zvýšiť náročnosť prijímacích skúšok a zmeniť výberové mechanizmy

- okrem vedomostí možno testovať aj osobnostné predpoklady, zručnosti a motivácie študentov, testovanie môže prebiehať na viacerých úrovniach (národné, univerzitné) a aj v priebehu štúdia

Fakt 3: Akreditáciu dostanú takmer všetci bez ohľadu na kvalitu pedagogického zboru

Na Slovensku možno učiteľstvo a doplňujúce pedagogické štúdium študovať takmer na každej tretej fakulte.¹⁶ To, či bude fakulte dané alebo ponechané oprávnenie uskutočňovať príslušný študijný program dnes závisí najmä od formálnych kritérií akými sú garant, počet a kvalifikácia pedagógov, množstvo ich vedeckých výstupov a materiálno-technické zabezpečenie školy. Neskúma sa kto, čo, ako kvalitne a s akými výsledkami študentov naučí.

„Nie všetky fakulty sa venujú učiteľstvu tak ako by sa mali venovať, teda učiteľstvu ako odboru. Mnohé majú skôr tú tendenciu, že robia učiteľstvo akoby popri nejakom vednom odbore, teda popri matematike, fyzike, hudbe, ale bez skutočnej profesijnej prípravy. No a to je potom problém, pretože učiteľské štúdium, ktoré je už všeobecne podcenené v spoločnosti, podceňuje aj samotná vysokoškolská komunita. Treba zredukovať počet škôl pripravujúcich učiteľov, aj počet škôl, ktoré robia doplňujúce pedagogické štúdium.“

Beáta Kosová, vysokoškolská pedagogička Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

„Súčasný systém akreditácie vysokých škôl zlyháva vo svojom základnom celi - prispievať k zvyšovaniu kvality vysokých škôl. Garant musí publikovať, musí mať granty a robiť vedecký výskum. Koho zaujíma ako vyučuje?“

Erich Mistrík, estetik na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave

Riešenie 3: Zmeniť pravidlá akreditácie vysokých škôl

- zmeniť kritéria akreditácie tak, aby viac zohľadňovali kvalitu výučby (nielen kvalitu vedy), učiteľskú orientáciu štúdia, kvalitu a dĺžku pedagogickej praxe študentov, mieru spolupráce vysokých škôl so základnými školami, strednými školami a neziskovými organizáciami a uplatniteľnosť na trhu práce
- umožniť Akreditačnej komisii, aby mohla v rámci akreditačného procesu tráviť viac času v teréne, zvýšiť váhu spätnej väzby od študentov

Fakt 4: Na fakultách pripravujúcich budúcich učiteľov možno nájsť vyučujúcich, ktorí nemajú žiadne skúsenosti z praxe

Pri výbere pedagógov pripravujúcich budúcich učiteľov sa v prvom rade zohľadňuje formálne vzdelanie, a teda, či daný uchádzač má vysokoškolské vzdelanie tretieho stupňa (titul PhD). To, či niekedy v živote prišiel do kontaktu s reálnym školským prostredím, a teda koľko vyučovacích hodín odučil so žiakmi v triede, nezohráva rozhodujúcu úlohu.

„Jedinou zákonnou podmienka je titul PhD. Ostatné si určujú školy samé. Zohľadňuje sa najmä znalosť anglického jazyka a schopnosť pracovať s informačnými technológiami. Prax sa veľmi nezohľadňuje. Treba si tiež uvedomiť, že učitelia sú platení aj podľa kvalifikačnej štruktúry, titul Phd má koeficient 1,3. Ak zoberiete učiteľa bez Phd, škola má automaticky menej peňazí.“

Beáta Kosová, vysokoškolská pedagogička Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Erich Mistrík, estetik na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave

Riešenie 4: Viac otvoriť vysoké školy učiteľom s praktickými skúsenosťami a odborníkmi z iných profesií a týmto zmenám prispôbiť aj systém financovania

- umožniť aj pedagógom s druhostupňovým vysokoškolským vzdelaním vyučovať na fakultách pripravujúcich budúcich učiteľov

Fakt 5: Teória a prax učiteľského povolania predstavujú dva oddelené svety

Obsah prípravy budúcich učiteľov by mal ideálne vychádzať zo zadaných profesijných kompetencií – teda vedomostí, zručností a postojov dôležitých pre výkon učiteľskej profesie.¹⁷ Na Slovensku tento rámec ani po 10 rokoch priprav ešte stále neexistuje.

„Naša príprava je založená na izolovaných vedeckých predmetoch, nie je prípravou na profesiu. Existuje tu predstava, že tieto predmety sa sami od seba naskladajú do profesijných kompetencií, a že teória sa automaticky prepojí, často krát, aj s úplne protikladnou praxou.“

Beáta Kosová, vysokoškolská pedagogička Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Osnovy na učiteľských fakultách by mali byť mixom obsahových vedomostí o predmete, pedagogických zručností a praxe založenej na partnerstvách so školami.¹⁸

Naši absolventi sú presvedčení, že majú dobrý vedomostný základ v predmetoch, ktoré vyštudovali, oveľa horšie je to však so zručnosťami a praxou. Cítia sa veľmi slabo pripravení na realitu, ktorá ich čaká v triede. Vedia síce čo majú učiť, ale nevedia si veľmi poradiť s otázkou ako učiť. Bojujú s tým ako zorganizovať hodinu, ako získať a spracovať spätnú väzbu od svojich žiakov, ako hodnotiť a ako komunikovať s rodičmi.¹⁹

„Na škole je všetko formou prednášok, nasávame veľa informácií a počúvame. Máme málo priestoru na rozprávanie a prezentácie. Ak sa po piatich rokoch, keď ste nikdy neučili, postavíte pred žiakov a chcú od vás, aby ste rozprávali, trasie sa vám hlas, neviete čo s rukami a nohami.“

Jaroslava Meričková, študentka druhého ročníka magisterského štúdia na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského

Obsah, dĺžka ani organizácia pedagogickej praxe, rovnako ako existencia cvičných škôl nie sú v legislatíve jasne zadefinované. Každá fakulta si prax realizuje podľa svojich predstáv a potrieb. Študenti si často musia svoju cvičnú školu a cvičného učiteľa hľadať sami, cviční učitelia sa cítia byť nepripravení a ich finančné ohodnotenie je neprimerané.²⁰ Študenti pritom prikladajú dvakrát väčšiu dôležitosť praxi s uvádzajúcim učiteľom v porovnaní s vyučovaním počas praxe bez mentora v triede.²¹

„Učiteľstvo sa vo svojej podstate nedá naučiť. Na to, aby sa stal niekto učiteľom potrebuje skúsenosti a odborné vedenie v zmysle spätnej väzby od skúseného učiteľa. Prax by mala mať dve roviny: prípravu a realizáciu

vyučovania, po ktorých by mala nasledovať reflexia: Prečo moji žiaci toto učivo nepochopili? Ktoré otázky som mal položiť a ako?"

Beáta Kosová, vysokoškolská pedagogička Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

V Európskej únii patríme ku krajinám s najnižším počtom hodín pedagogickej praxe. Kým slovenský študent strávi počas svojho päťročného štúdia v „teréne“ priemerne iba 110 hodín (menej ako jeden týždeň počas jedného akademického roka), vo väčšine krajín EÚ presahuje dĺžka praxe viac ako 200 hodín.²²

Riešenie 5: Dokončiť profesijné štandardy a zmeniť obsah študijných programov tak, aby absolventi vedeli nielen čo, ale najmä ako učiť²³

Riešenie 6: Legislatívne spresniť a finančne podporiť fungovanie cvičných škôl a pedagogickej praxe²⁴

Fakt 6: Učitelia nie sú pripravení na rozmanitosť, ktorá ich v triede čaká

Nadpolovičná väčšina absolventov učiteľstva a učiteľov do 30 rokov sa cíti nedostatočne pripravená pre vyučovanie žiakov so špeciálnymi potrebami, pre udržanie disciplíny v triede a v poradenstve žiakom v učebných, osobných a sociálnych problémoch.²⁵

Nedávne zistenia z prieskumu verejnej mienky pritom vysielajú jasný signál o tom, že verejnosť chce, aby tu učitelia boli pre všetky deti. Až 59 % respondentov považuje za dobrého učiteľa takého, ktorý vie identifikovať potreby všetkých žiakov. S tvrdením, že dobrý učiteľ by mal identifikovať a rozvíjať najväčšie talenty sa stotožnilo iba 18 percent respondentov.²⁶

„Na Štátnom pedagogickom ústave sme robili výskum, kde sme porovnávali skúsenosti učiteľov s praxou do 5 rokov a učiteľov s viac ako 35 ročnou praxou v oblasti vzdelávania žiakov so zdravotným znevýhodnením. Očakávali sme, že mladí učitelia budú plní entuziazmu, a že vzdelávanie týchto žiakov zvládnu bez problémov. Ale toto sa nám vôbec nepotvrdilo. Zistili sme, že ani mladí učitelia nevedia ako v triede s takýmito žiakmi učiť.“

Mária Štefková, špeciálna pedagogička zo Štátneho pedagogického ústavu

„V našej mentálnej výbave pretrváva predstava, že existuje bežný žiak a na ňom modelujeme celý systém - prípravu budúcich učiteľov, obsah vzde-

lávania, metódy, formy, financovanie - pracujeme s fikciou bežného žiaka, ktorý je bezproblémový, motivovaný, učí sa a má dobre zázemie. Na individuálny prístup k žiakom nevytvárame žiadne podporné nástroje.“

Peter Dráľ, lektor, tréner a projektový manažér v Nadácii Milana Šimečku

Riešenie 7: Obsah prípravy budúcich učiteľov upraviť tak, aby budúci učitelia vedeli vzdelávať inkluzívne, to znamená, aby vedeli identifikovať a rozvíjať vnútorné kvality všetkých svojich žiakov bez ohľadu na ich zdravotné znevýhodnenie, nadanie alebo sociálne zázemie.

Namiesto záveru

Profesor Mistrík, člen pracovnej skupiny Akreditačnej komisie upozorňuje, že napriek všetkým problémom, s ktorými sa vysoké školy stretávajú a napriek všetkým nedostatkom, ktoré má proces akreditácie, veľa záleží aj od konania samotných ľudí pôsobiacich na vysokých školách.

„Samozrejme, systémové zmeny sú nevyhnutné. Ale tak či tak, jednu vec, ktorú nesmieme vynechať je individuálna a osobná aktivita učiteľov na vysokých školách a vedenia vysokých škôl. Lebo sloboda sa nedáva, sloboda sa berie. Vysoké školy budú mať toľko slobody, koľko si zoberú. Pri všetkých tých obmedzeniach, ktoré majú, pri všetkých tých problémoch, sa veľa vecí dá vyriešiť tak, že vysoké školy budú reagovať inak ako reagujú.“

Erich Mistrík, estetik na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave

Dobрым príkladom je iniciatíva Prešovskej univerzity. Univerzita si vytvorila vlastný štatút cvičných škôl, v ktorom upravila práva a povinnosti škôl aj univerzity. Preklenula tak legislatívnu diery, skvalitnila prax študentov a dnes spolupracuje so 75 cvičnými školami.²⁷

Zoznam použitej literatúry:

- 1 NÚCEM (2014). Základná informácia o výsledkoch štúdie OECD TALIS 2013. Dostupné na: http://www.nucem.sk/documents/27/medzinarodne_merania/talis/publikacie/ine/TALIS_2013_-_prvotne_zistenia.pdf
- 2 Boledovič, S. (2012). Slovenské školstvo očami rodičov, študentov, voličov a učiteľov. Dostupné na: <http://www.slideshare.net/Margo/slovensk-kolstvo-oami-rodiov-tudentov-voliov-uiteov>
- 3 Ottová, K. (2013). Na výučbu anglického jazyka na školách chýbajú kvalitní učители. Slovenský rozhlas (Online). 22.04.2013. Dostupné na: <http://www.old1.rozhlas.sk/spravy/Oddychovc3%BD%20%C4%8Das:%20D%C3%A1rius%20Rusn%C3%A1k%20-%201.%20%C4%8Das%C5%A5/Navyucbu-anglickeho-jazyka-na-skolach-chybaju-kvalitni-ucitelia?i=2&i=63189&p=42>
- 4 MŠVVŠ SR (2013). Správa o stave školstva na Slovensku. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/5250.pdf>
- 5 Len 4 % našich učiteľov si myslí, že práca učiteľa je spoločnosťou ocenená. NÚCEM (2014). Základná informácia o výsledkoch štúdie OECD TALIS 2013. Dostupné na: http://www.nucem.sk/documents/27/medzinarodne_merania/talis/publikacie/ine/TALIS_2013_-_prvotne_zistenia.pdf
- 6 Zimenová, Z., Draľ, P. a G. Kriglerová, E. (2015). Slovenské školstvo prešľapuje na mieste. Dostupné na: <http://chcemevedietviac.sk/?p=1747>
- 7 OECD (2011). Teachers Matter : Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers. Dostupné na: <http://www.oecd.org/edu/school/48627229.pdf>
- 8 Zimenová, Z., Draľ, P. a G. Kriglerová, E. (2015). Akých chceme učiteľov a učiteľky? Dostupné na: <http://chcemevedietviac.sk/?p=1865>
- 9 European Commission (2013). Study on Policy Measures to improve the Attractiveness of the Teaching Profession in Europe : Volume 2. Dostupné na: http://ec.europa.eu/education/library/study/2013/teaching-profession2_en.pdf
- 10 Seminár sa uskutočnil 17. apríla 2015 v priestoroch Informačnej kancelárie Európskeho parlamentu pod záštitou europoslankyne Jany Žitňanskej. Na seminári vystúpili: Beáta Kosová - vysokoškolská pedagogička a rektora Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Erich Mistrik - estetik na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, Michal Rehúš - analytik Inštitútu vzdelávacej politiky na MŠVVŠ SR, Mária Štefková - špeciálna pedagogička na Štátnom pedagogickom ústave, Peter Dráf - lektor, tréner a projektový manažér z Nadácie Milana Šimečku, Jaroslava Meričková, študentka 2. ročníka magisterského štúdia na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Prezentácie zo seminára sú dostupné na: XXX
- 11 VÚDPAP (2004-2006). Analýza výsledkov monitoringu intenzity profesijných záujmov. Dostupné na: <http://www.vudpap.sk/zaverecna-sprava/analyza-vysledkov-monitoringu-intenzity-profesijnych-zaujmov/>
- 12 Boledovič, S. (2012). Slovenské školstvo očami rodičov, študentov, voličov a učiteľov. Dostupné na: <http://www.slideshare.net/Margo/slovensk-kolstvo-oami-rodiov-tudentov-voliov-uiteov>
- 13 ARRA (2014). Hodnotenie fakúlt vysokých škôl 2014. Dostupné na: http://www.arra.sk/sites/arra.sk/files/file/ARRA_Sprava_2014_27_11_2014.pdf
- 14 SCIO (2014). Analýza výsledkov testovania všeobecných študijných predpokladov. Dostupné na: https://www.scio.cz/download/zprava_VSP_media.pdf
- 15 Profesia (2015). Tlačová správa: Absolventi pedagogických fakúlt očakávajú plat 774 EUR. Dostupné na: <http://www.profesia.sk/info/tlacova-sprava/absolventi-pedagogickych-fakult-ocakavaju-plat-774-eur/>
- 16 Zo 117 fakúlt, sa dá učiteľstvo študovať na 34 fakultách, z ktorých sedem je pedagogických. CVTISR (2015). Prijímacie konanie na fakulty v roku 2013. Dostupné na: http://www.cvtisr.sk/buxus/generate_page.php?page_id=10301 Zo a Kosová, B. a Tomengová, A. a kol. (2015). Profesionálna praktická príprava budúcich učiteľov. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/8032.pdf>
- 17 European Commission (2014). Initial Teacher Education in Europe. Dostupné na: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/expert-groups/documents/initial-teacher-education_en.pdf
- 18 European Commission (2014). Initial Teacher Education in Europe. Dostupné na: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/expert-groups/documents/initial-teacher-education_en.pdf
- 19 MŠVVŠ SR (2012). Transformácia vysokoškolského vzdelávania učiteľov v kontexte reformy regionálneho školstva. Banská Bystrica. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/1903.pdf>
- 20 Kosová, B. a Tomengová, A. a kol. (2015). Profesionálna praktická príprava budúcich učiteľov. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/8032.pdf>
- 21 European Commission (2013). Study on Policy Measures to improve the Attractiveness of the Teaching Profession in Europe : Volume 2. Dostupné na: http://ec.europa.eu/education/library/study/2013/teaching-profession2_en.pdf
- 22 Dĺžka praktickej prípravy sú naprieč krajinami veľké rozdiely. Pohybuje sa od 20 hodín pre učiteľov v Chorvátsku do 1065 hodín pre učiteľov vo Veľkej Británii. European Commission/EACEA/Eurydice (2013). Key Data on Teachers and School Leaders in Europe. 2013 Edition. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné na: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/151EN.pdf
- 23 Detailne rozpracované odporúčania nájdete v dokumente: MŠVVŠ SR (2012). Transformácia vysokoškolského vzdelávania učiteľov v kontexte reformy regionálneho školstva. Banská Bystrica. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/1903.pdf>
- 24 Detailne rozpracované odporúčania nájdete v dokumente: Kosová, B. a Tomengová, A. a kol. (2015). Profesionálna praktická príprava budúcich učiteľov. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/8032.pdf>
- 25 NÚCEM (2014). Základná informácia o výsledkoch štúdie OECD TALIS 2013. Dostupné na: http://www.nucem.sk/documents/27/medzinarodne_merania/talis/publikacie/ine/TALIS_2013_-_prvotne_zistenia.pdf a MŠVVŠ SR (2012). Transformácia vysokoškolského vzdelávania učiteľov v kontexte reformy regionálneho školstva. Banská Bystrica. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/1903.pdf>
- 26 Zimenová, Z., Draľ, P. a G. Kriglerová, E. (2015). Akých chceme učiteľov a učiteľky? Dostupné na: <http://chcemevedietviac.sk/?p=1865>
- 27 Kosová, B. a Tomengová, A. a kol. (2015). Profesionálna praktická príprava budúcich učiteľov. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/8032.pdf>